

Ungváry Krisztián

A titkos kapcsolat – Bosnyák Zoltán az ÁVH fogságában

Az alábbiakban közölt dokumentum a magyar antiszemitizmus egyik legvisszataszítóbb alakjának, Bosnyák Zoltánnak tollából származik (1). Bosnyák tanárképző főiskolát végzett és Méhely Lajos hatására kezdett el foglalkozni zsidóellenes cikkek írásával. Nevéhez fűződik az Endre Lászlóval közösen működtetett „Kártékony Rovarellenes Egyesület”, a későbbi Zsidókutató Intézet megalapítása. Bosnyák már-már grafomán energiával ontotta magából a zsidóellenes cikkek és könyvek sorozatát, fő publikációs évében 1938-ban hat kötetet jelentetett meg. 1944 májusában ő lett az intézet hivatalos lapjának, a „Harc” című, fejlécén üstökösként alázuhanó, repedező Dávid-csillagot ábrázoló szennylap főszerkesztője.

Bosnyák 1945-ben alámerült és 1950-ig Erdélyben álnéven bujkált. Az íráskényszer azonban nem hagyta nyugodni, a romániai magyarság elnyomatásáról írt cikkeket, amelyeket a nyugati magyar emigrációnak juttatott el. Ez lett a veszte: a román hatóságok leleplezték és a Duna-deltában eltöltendő kényszermunkára ítélték, majd néhány hónappal később, 1951 februárjában kiadták a magyar hatóságoknak.

Bár Bosnyákot távollétében 1946-ban már jogerősen elítélték, érthetetlen módon nem hajtották rajta végre a halálos ítéletet. Bizonyára az ÁVH is felismerte a „szakember” tehetségét és felhasználhatóságát. Az előkészítési szakaszban lévő koncepciók perекhez nem jött volna rosszul egy antiszemita szakértő, különösen, mivel a szovjet vezetésben is komoly hajlam mutatkozott a cionista ellenségkép újjáélesztésére. Ekkoriban került sor számos külföldi érdekeltségű cégeknél dolgozó állampolgár ill. a Joint magyarországi igazgatójának letartóztatására is. Bosnyák ezért majdnem egy évig az ÁVH „vendégszeretét” élvezhette. Egy bizonyos miniszter utasítására, aki vele személyesen is tárgyalt (az iratokból a személy neve nem rekonstruálható) Bosnyák papírt és időt kapott arra, hogy munkatervet készítsen zsidó témái kibontásához. A munkaterv imponáló, többéves programot tartalmazott: a (Bosnyák szellemi irányítása alatt) tervezett „Magyar Antifasiszta Intézet” keretein belül. Emellett Bosnyák „Az Államvédelmi Hatóság Tudományos Kutató Intézetének” felállítását és megszervezését is felajánlotta. Az imponáló tetterővel és alkotókészséggel rendelkező szerzőre azonban már nem volt szükség, Bosnyákot 1952. szeptember 7-én felakasztották. A kommunista rendszer maga is kitenyészttette azokat a szellemi bűnözőket, akikre szüksége volt és akik néhány hónap múlva maguk láttak hozzá a zsidóellenes per megrendezéséhez.

Tárgy:

Bosnyák Zoltán sajátkezű feljegyzése

Feljegyzés

Budapest, 1951. október 31.

Tisztelettel hivatkozva kihallgatásom során a Miniszter úrtól kapott engedélyre az alábbiakban egészen röviden és vázlatosan körvonalazom szellemi téren (politikai és ideológiai közírás stb.) esetleg kifejtendő munkásságomra vonatkozó javaslataimat.

Bevezetőben hangsúlyozni szeretném, hogy miként az államvédelmi Hatóság előtti eddigi egész magatartásomat, úgy e soraimnak is minden szavát a legteljesebb nyíltság és őszinteség hatja át. Nincsenek hátsó gondolataim, rejtett számításaim, mindent egy lapra tettem fel. Hiszek a szocializmus erejében, jövőjében, győzelmében és a világot átforgató történelmi küldetésében.

A múltammal már régen szakítottam és ez a szakítás nem volt nehéz. Abban a pillanatban bekövetkezett, amikor rájöttem arra, hogy a nagytőkés és nagybirtokos osztályok ideológiai kiszolgálója voltam csupán. Az összeomlott, megsemmisült régi világgal, a fasiszmus világával én tulajdonképpen semmit sem veszítettem. Nem volt sem vagyonom, házam, birtokom, nem volt nagy fizetésem, jövedelmem, magas állásom, címem vagy rangom. Nem kaptam ettől a világtól egyebet, mint nyomorúságos tanári fizetésem, ezzel szemben mindent odaadtam neki; összes szellemi energiámat, tudásomat, minden időmet és képességemet.

Tulajdonképpen egész életemben szenvedélyesen gyűlöltem azt a politikai, társadalmi, gazdasági rendszert, a polgári kapitalista rendszert, amelyben a pénz, az arany, a részvény volt a mindenható úr, a profit volt a bálvány, ahol spekulációval hatalmas vagytonokat lehetett

összehirácsolni, mindent el lehetett érni, de becsületes, verejtékes, építő és teremtmő fizikai vagy szellemi munkával semmit. Az én világom, amelyik után vágytam, az alkotó munka világa volt, egy olyan világ, amelyikben egyedül és kizárólag a munka az egyetlen és igazi értékmérő. Elmondhatatlanul fájt nekem, amikor az utóbbi években láttam magam körül ennek a világnak a megvalósulását, beteljesülését, de múltam miatt én ennek az új világnak a felépítéséből ki vagyok rekesztve. Sokat töprengtem azon, miképp találhatnék kivezető utat szerencsétlen helyzetemből. Sokszor gondoltam arra, hogy felfedve hollétemet a Párt valamelyik vezető személyiségéhez intézett beadványomban őszintén feltárom múltbéli hibáimat, tévedéseimet, benső, lelki vívódásaimat, a szocializmushoz vezető megtérésemet és helyet kérek az új világrendet építő munkából. De soha nem volt elegendő akaraterőm és bátorságom a szándékaimat tettekre váltani.

Az illegalitás nehéz és hosszú évei alatt alaposan és behatóan tanulmányoztam a szocializmus elméletét és irodalmát az utópiáktól egészen a legújabbakig. Elsősorban Marxot, Engelst, Lenint és Sztálint. E tanulmányaim során egy eddig csak felszínesen ismert új és ragyogó világ képe bontakozott ki előttem és úgy érzem széleskörű ideológiai felkészültségre tettem szert, ám ennek a világnak kapui – mindeddig azt hittem – örökre zárva vannak előttem. Minderről természetesen Miniszter úrnál történt kihallgatásomkor kellett volna azonnal beszélnem. A kihallgatás azonban engem váratlanul és meglepetésszerűen, fáradt és kimerült idegállapotban ért.

Az utóbbi időkben engem csupán két kérdés foglalkoztat: a várható ítélet és családom, gyermekeim sorsa és jövője. Zárkózott természetű és lélektanilag nagyon is érthető belső gátlások is akadályoztak abban, hogy őszintén és húzódozás nélkül feltárjam belső vívódásaimat és töprengéseimet. Nagyon nehéz az embernek szemtől-szembe beismernie hibáit, beszélnie világnézeti tévedéseiről és vallania megtéréséről. Úgy érzem a kihallgatásom igazi értelmével és céljával csak utólag jöttem tisztába. Ahelyett, hogy gátlás nélkül feltártam volna vágyaimat, reményeimet, szándékaimat és terveimet, attól való félelmemben, hogy ilyen megnyilatkozással esetleg nevetséges helyzetbe kerülök, határozatlan, tartózkodó és nem meggyőző magatartást tanúsítottam. Csak utólag villant meg bennem a halvány reménysugár. Hátha mégis visszatérhetek a proletariátushoz, oda, ahonnet származom, hátha mégis megnyílik az út az én számomra is, a szocializmust építő világ felé. Hátha megbocsátható a múltam és pozitív alkotó munkával, tollal és írással legalább részben jóvá tehetem múltbéli hibáimat és tévedéseimet.

Miniszter Úr! A szocializmus felé vezető utat érzésben és gondolkodásban, szívben és észben már megtettem, még egy végső és döntő lépésre van szükségem csupán, de ezt már Miniszter úr hozzájárulásával és segítségével tudom megtenni. Minderről azonban nem szavakkal, hanem tettekkel szeretnék bizonyosságot tenni és ezért a következőkben áttérek javaslataim vázlatos ismertetésére.

I.

Abban az esetben, ha felügyelet és őrizet alatt állva ugyan, de a külvilággal mégis bizonyos kapcsolatban állhatnék, a következő munkálatokra gondolok:

- 1.) Közírói, újságírói tevékenység a napi sajtóban és más időszakos lapokban, antifasiszta, antiimperialista irányban, a szocialista, kommunista építő munka szellemében és érdekében.
- 2.) Magyar Antifasiszta Intézet felállítása, szervezése és vezetése, vagy más vezetése alatt az intézet munkájában való közreműködés. Tudomásom szerint Moszkvában már régóta működik egy ilyen intézet, de nálunk még nincs. Meggyőződésem szerint nálunk is feltétlenül szükség van rá. Feladata egyrészt tudományos, másrészt tájékoztató, felvilágosító, pontosabban propaganda irányú lenne. Ez az intézet vezetné, szervezné a fasizmus mindenfajta ideológiai csökevénye (antiszemitizmus, sovinizmus, klerikalizmus stb.) és az imperialista hírverés elleni tömegfelvilágosító harcot. Tudományos téren az intézet feladata lenne a negyed százados magyarországi fasiszta korszaknak marxista tudományos módszerrel való legbehatóbb elemzése és kritikája. A Magyar Antifasiszta Intézet állandó szoros kapcsolatban állna valamennyi külföldi hasonló célú vagy jellegű intézménnyel, továbbá az összes külföldi antifasiszta irányú mozgalmakkal és szervezetekkel. Ezek tevékenységére, működésének módozataira, eszközeire vonatkozó legrészletesebb tervet bármikor elkészítem. Ha tudtomon kívül ilyen intézet már létezne nálunk, készséggel bekapcsolódnék annak munkájába.
- 3.) Egy kifejezetten antifasiszta irányú képes hetilap (új Harc vagy más néven) megindítása és szerkesztése, vagy a szerkesztésben való közreműködés. Ez a lap egyszersmind az Antifasiszta Intézet lapjaként is szerepelhetne. Mindenesetre hathatósan elősegíthetné az intézetnek a tömegek antifasiszta szellemű befolyásolására irányuló törekvéseit. Egy ilyen irányú hetilap tartalmára, összetételére, anyagára és szerkesztésére vonatkozó részletes elgondolásaimat bármikor írásba foglalom.
- 4.) Az Államvédelmi Hatóság Tudományos Kutató Intézetének felállításában és megszervezésében való közreműködés. Külföldi hasonló intézmények ismeretében hozom javaslatba egy ilyen intézet felállítását. Az ÁVH Tudományos Kutató Intézete a legmesszebbmenően segíthetné elő a Hatóság szorosan vett vizsgálati, nyomozati és elhárító munkáját, elősegíthetné az 5 éves tervek megvalósítását és jelentősen gyarapíthatná az ország művelődési és tudományos birtokállományát. A Tudományos Kutató Intézet felállítására, szervezésére és működésére vonatkozó részletes javaslatokat is nyomban elkészítem, amint erre felszólítást kapok.

II.

Abban az esetben, ha csakis a külvilágtól teljesen elkülönítve, zárt intézetben elhelyezve dolgozhatnék, természetesen csupán elméleti, irodalmi, tudományos jellegű munkásságról lenne szó. Erre az esetre az alább következő ideiglenes munkatervet állítottam össze:

- 1.) Vallomásaim és tévedéseim (300-400 oldal) Önéletrajz és önkritika, egyben társadalomrajz és társadalomkritika. Hogyan sodródtam el a proletariátustól, hogyan lettem a fasizmus és antiszemitizmus egyik ideológusává, milyen élmények, tapasztalatok, tanulmányok és belső vívódások után jutottam vissza a szocializmushoz; Világnézeti tévedéseimnek mennyiben és mikor voltam magam az oka és mikor, mennyiben volt az oka a politikai, társadalmi rendszer, amelyik uralkodott az országban. A fasiszta korszak különböző világnézeti jelszavainak, politikai áramlatainak és törekvéseinek (ellenforradalom, keresztény nemzeti

irányzat, aranyközépút, konszolidáció, neonacionalizmus, revizionizmus, fajvédelem és a különböző magyarországi náci mozgalmak) beható elemzése és bírálata. A faji antiszemitizmus és a politikai fajelmélet szakszerű, tudományos kritikája. A fasiszta korszak különböző politikai pártjainak, társadalmi szervezeteinek és ezek vezető személyiségeinek ismertetése, ahogyan én láttam őket. Végül a különböző társadalmi osztályok (a proletariátustól az arisztokráciáig) helyzete, szerepe és magatartása, egymáshoz való viszonyuk és egymással vívott harcaik a fasiszmus korában.

2.) Az antiszemitizmus igazi okai Magyarországon (körülbelül 300 oldal) Az antiszemitizmus általános elmélete és kritikája. Történelme vázlatosan, lélektana, válfajai. Marx, Bebel, Freud és mások nézetei. Az utolsó száz év magyarországi antiszemita mozgalmainak társadalmi, gazdasági háttere. E mozgalmak marxista módszerekkel való beható és részletes elemzése. Osztályharc és antiszemitizmus.

3.) A középosztály árulása (kb. 200 oldal) Marxista osztályelmélet. Az osztálytagozódás társadalomtörténeti vázlata. Osztályok kialakulása a kapitalizmus korában. A magyar társadalom osztályösszetételének kialakulása az utolsó száz évben. A középosztály, főleg az értelmiség társadalmi eredete, kapcsolata a többi osztályokkal, szociális és gazdasági helyzete, lelkivilága, kultúrájának színezete, politikai szerepe. Magatartása lefelé és felfelé, viszonya a nagytőkés és nagybirtokos osztályhoz. Politikai, társadalmi és történelmi felelőssége. Sorsa, helyzete és feladata a szocialista társadalomban.

4.) A magyarországi plutokrácia igazi arca. A plutokratáknak, mint társadalmi rétegnek általános jellemzése. A tőkésosztály legfelsőbb vezető rétege. A magyarországi plutokrácia eredete és kialakulása, gazdasági hatalma, vagyoni ereje, közéleti szerepe, életstílusa, társadalmi magatartása, lélektani jellemzése, politikai befolyása. (250-300 oldal)

5.) A finánckapitalizmus kialakulása és uralma Magyarországon. (kb. 300-400 oldal) A finánckapitalizmusnak, mint helyi és nemzetközi politikai, gazdasági tényezőnek általános jellemzése és meghatározása. A finánckapitalizmus kezdete Magyarországon. Hogyan terjesztette ki befolyását és hatalmát a pénztőke az egész magyar gazdasági életre. Nemzetközi érdekeltségek és a magyarországi finánckapitalizmus közötti kapcsolatok.

6.) Marx-Lenin-Sztálin. A szocializmus útja az elmélettől a megvalósulásig. Összehasonlító tanulmány arról, hogy a Marxtól nyújtott elméleti alapokat miként fejlesztette tovább Lenin és miképp kezdeményezte a marxista elmélet gyakorlati megvalósulását. Végül a Marx és Lenin által nyújtott elméleti alapokat miként egészítette ki Sztálin és hogyan juttatta el a Lenintől kezdeményezett megvalósítást a végső beteljesülésig. (200 oldal)

7.) Feudalizmus és kapitalizmus – arisztokrácia és plutokrácia. Hogyan uralta ez a két társadalmi osztály az utolsó fél évszázadban Magyarországot. Milyenek voltak uralmi módszerei. milyenek voltak ennek az uralomnak politikai, társadalmi hatásai és következményei. Milyen volt a két osztály egymáshoz való viszonya. (kb. 250 oldal)

8.) Berlin – Moszkva – Peking. Geopolitikai és társadalom lélektani tanulmány a Szovjetunió körül tömörült államok anyagi erejéről és szellemi világnézeti magasabbrendűségéről. (100-150 oldal)

9.) Épül a csatorna! Riportszerű beszámoló a romániai Duna – Fekete tenger közötti csatorna építési munkálatainál szerzett élményeimről és tapasztalataimról. (Kb. 100 oldal)

10.) Egy ország újjászületése. Hat éves romániai benyomásim és megfigyeléseim összegzése. Részletes beszámoló arról, hogy milyen nagyszabású és mélyreható, politikai, társadalmi gazdasági és kulturális átalakulás ment végbe a Román Népköztársaságban. Külön fejezetben beszámoló a romániai magyarság helyzetéről és arról a döntő fordulatról, amely a románság és

magyar nemzetiség közötti viszonyban beállott.

Hangsúlyozni szeretném, hogy a fentebb ismertetett írói munkatervem csak ideiglenes. A felsorolt témákon kívül számos egyéb tárgy is foglalkoztat. A címek nem véglegesek, megfelelőbbekkel felcserélhetők. Magától értetődően eleve alávetem magam a szakszerű és pártszerű bíráltnak és e bírálatból eredő esetleges szükséges változtatásokat elvégzem, vagy elfogadom.

Végül még egyszer tisztelettel rámutatok arra, hogy az I. és II. alatt felsorolt összes javaslataimat, vagy közülük bármelyiket a lehető legrészletesebben is kidolgozom, ha erre felszólítást és megfelelő lehetőséget kapok.

Miniszter úr! Teljes mértékben tisztában vagyok azzal, hogy a jövőm és sorsom az ön kezébe van bízva. Éppen ezért tisztelettel arra kérem, hogy a személyemre vonatkozóan esetleg már meghozott döntését javaslataim és becsületes tiszta szándékaim ismeretében tegye újabb megfontolás tárgyává. Esetleg tegye lehetővé nekem még egyszer néhány percre, hogy magatartásom őszinteségéről szóval is bizonyosságot tehessek.

Miniszter úr! Bizonyos lehet a felől, hogy ha egyszer kiléphetnék a nyilvánosság elé a demokrácia és a szocializmus ügye mellett, úgy bennem ez az ügy mindig egyik szerény, de fanatikus és hűséges, mindenek felett pedig hálás harcosára találna. A munka lázának tűzében égek. Az elmúlt 6 év alatt nehéz és keserű szenvedélyek sűrűsödtek össze bennem; dolgozni szeretnék és legfőképpen visszafizetni annak a kizsákmányoláson felépült, kapzsi, önző, hazug és képmutató társadalmi rendszernek és korszaknak, amely engem is csak kihasználta, félrevezetett és mostani helyzetembe beletaszított. A múltban állandó, súlyos anyagi gondok, életnehézségek közepette, a tanári munka mellett csak mellékesen tudtam közírói munkát végezni, írásaim éppen ezért felszínesek, összekapkodtak voltak. Ha most külső gátlásoktól, mindennapi nehézségektől mentesen, egyedül és kizárólag a szellemi munkában élhetnék, a múltbelinél százszor különb, tartalomra, minőségre értékeesebb munkát tudnék végezni. Esetleg közírói, vagy közéleti tevékenységem Miniszter úr minden várakozását kielégítené, hanem messze fölül is múltna. Tudom, hogy netalán jelentkezésem a mai közéletben az első pillanatban talán meglepetést és félreértést váltana ki, de egyetlen újságcikkkel mindent megmagyaráznék. És ha Eckhardt az Ébredők elnöke megtalálhatta az utat a new-yorki kapitalistákhoz, Zsilinzsky a fajvédők vezére a polgári baloldalhoz, Zsapka a turul-vezér a Szabadság a börtönből, ha a Német Népköztársaságban volt nemzeti szocialista vezetők dolgozhatnak az Egységpártban, én aki nem voltam reprezentatív közéleti személyiség, csak szürke ideológus, én miért nem találhattam meg az utat a szocializmushoz.

Ha Miniszter úr javaslataimat ez idő szerint nem tartaná keresztülvihetőknél, lenne egy igen tiszteletteljes kérésem. Arra kérem Miniszter Urat, tegye lehetővé részemre ideológiai ismeretem kiegészítését és elmélyítését. Kérem, bocsáttassa rendelkezésemre a beadvány végén felsorolt könyveket, és adasson ki olyan rendelkezést, amelynek értelmében a zárt intézetben, ahol most vagyok és ahová később kerülök engedjék meg nekem az olvasást és tanulást. Miniszter úrnak egyetlen kézlegyintésébe kerül csupán a kérésem teljesítése, nekem pedig legnagyobb örömet jelentené.

Javaslataimat és személyes sorsomat még egyszer a Miniszter úr jóindulatába ajánlva őszinte tisztelettel: Bosnyák Zoltán.

1 Az eredeti iratok jelenleg a Történeti Hivatalban (V-12779) találhatóak.